

ΑΘΗΝΑΪΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
THE ATHENIAN INSTITUTE OF ANTHROPOS

ΣΕΙΡΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ
COMMUNICATION SERIES

Επικοινωνία Νο 221β

Ο Άνθρωπος ως Σύστημα.

του

Γιώργου Βασιλείου, M.D., F.A.G.P.A.

Αθηναϊκό Κέντρο Μελέτης του Ανθρώπου, 1983.

Παρουσιάστηκε στο: Τσιάντης, Μ., Μανωλόπουλος, Σ. (Επιμ.),
Σύγχρονα Θέματα Παιδοψυχιατρικής, Τόμος Α', Καστανιώτης, Αθήνα, 1987.

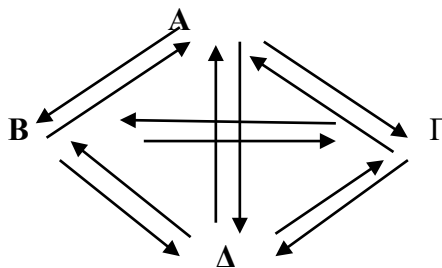
Ο Άνθρωπος ως Σύστημα¹

Γιώργος Βασιλείου, M.D. F.A.G.P.A.

Διεργασία είναι μια αλληλουχία γεγονότων που εξελίσσεται ασταμάτητα μέσα στο χωροχρόνο. Αν ο παρατηρητής σταματήσει τεχνητά μια διεργασία για να μελετήσει τα γεγονότα που εξελίσσονται στη χρονική στιγμή X, τότε εκείνο που παρατηρεί δεν είναι πια η διεργασία αλλά το τεχνητό δημιούργημα της δικής του παρέμβασης. Παράδειγμα: Με την προβολή μιας κινηματογραφικής ταινίας παρακολουθούμε μια αλληλουχία γεγονότων. Με αυτή την έννοια, η προβολή και παρακολούθησή της γίνεται για μας μια διεργασία. Αν σταματήσουμε την ταινία για να δούμε στην A εικόνα τη στιγμή X στατικά, θα παρατηρήσουμε όλες τις λεπτομέρειες εκείνης της εικόνας αλλά θα έχουμε χάσει τη διεργασία που αποτελούσε η δυναμική εξέλιξη μέσα στο χωροχρόνο της αλληλουχίας των γεγονότων που παρακολουθούσαμε στην ταινία. Σύστημα είναι όρος που σημαίνει ότι ένας αριθμός από διεργασίες, “ενότητες”, βρίσκονται σε (α) αλληλεξάρτηση, (β) αλληλοσυσχέτιση και (γ) συναλλαγή. Ο όρος συναλλαγή σημαίνει ότι το A βρίσκεται σε διεργασία με το B και αυτό σημαίνει ότι το A μεταλλάζει το B τον ίδιο ακριβώς χρόνο που το ίδιο μεταλλάζεται από αυτό.

---

¹ Το Κείμενο έχει δημοσιευτεί στα αγγλικά : Vassiliou, G. & V., "Anthropos as a System". Mediterranean Journal of Social Psychiatry, Vol. III, No 1, 1980. Δημοσιεύτηκε στα ελληνικά: Βασιλείου Γ., "Ο Άνθρωπος ως Σύστημα: Μία παρουσίαση για τον Παιδοψυχίατρο", στο: Τσιάντης, Μ., Μανωλόπουλος, Σ. (Έπιμ.), Σύγχρονα Θέματα Παιδοψυχιατρικής, Τόμος Α', Καστανιώτης, Αθήνα, 1987.

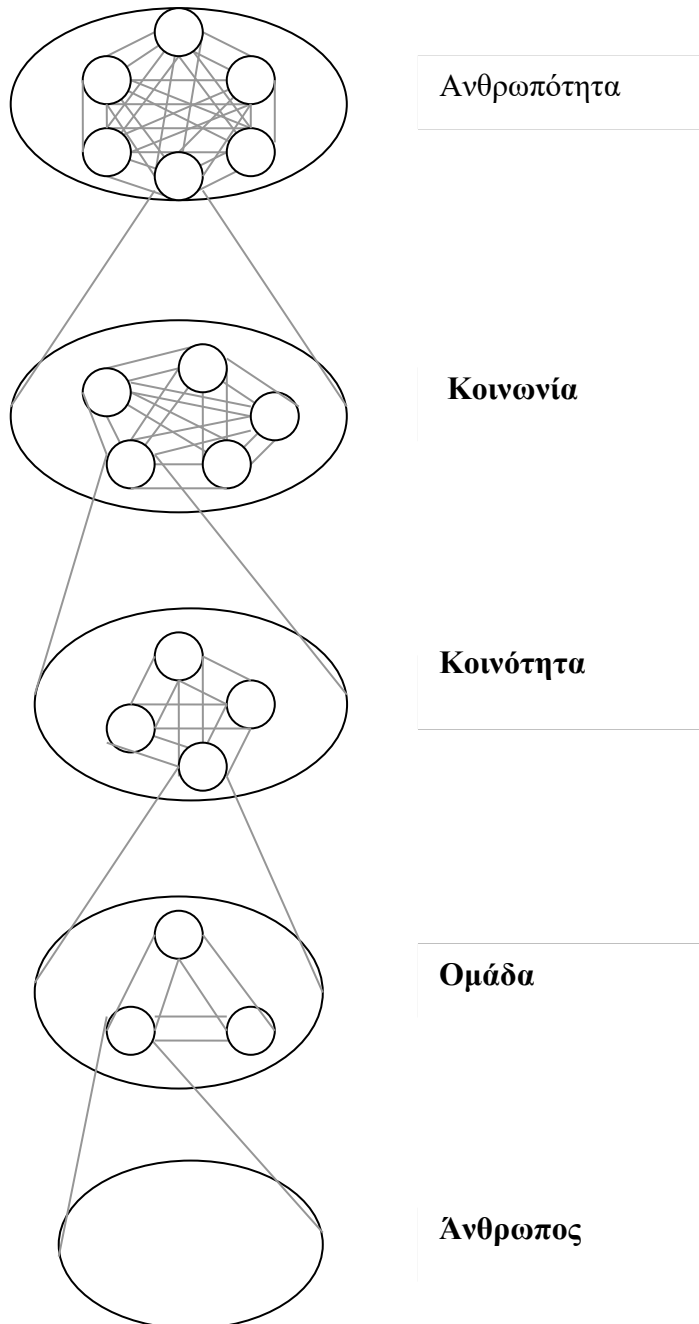
Σχήμα 1

$\Delta = \Sigma^2 - \Sigma$, όπου Σ αντιπροσωπεύει τα Συναλλασσόμενα και Δ τον αριθμό των δεσμών συναλλαγής που αναπτύσσονται μεταξύ τους. Με 5 Συναλλασσόμενα, π.χ., έχουμε 20 δεσμούς συναλλαγής αλλά με 10 έχουμε 90 και με 20 έχουμε 380.

Η αύξηση του αριθμού των Συναλλασσομένων έχει, λοιπόν, συνέπεια της και την αύξηση του αριθμού των δεσμών συναλλαγής, δεσμών για μια απειρία συναλλαγών. Αυτό προσδίδει στο Σύστημα την ιδιότητα που ονομάζεται “οργανωμένη συμπλοκότητα”. Όσο το Σύστημα λειτουργεί, τα Συναλλασσόμενα διαφοροποιούνται πολλαπλασιαζόμενα. Κατά φυσική συνέπεια, αναπτύσσονται ανάμεσα στο καθένα τους και σε όλα τα άλλα πρόσθετοι δεσμοί συναλλαγής μέσα στο Σύστημα. Έτσι, διατηρείται η οργανωμένη συμπλοκότητά του σε μια σπειροειδή ανέλιξη. Αποτέλεσμα είναι ότι το Σύστημα παίρνει μια όλο και πιο σύνθετη μορφή, ακολουθεί δηλαδή τη διεργασία που ονομάζεται “μορφογένεση”.

Σύμφωνα με τον παγκόσμιο “νόμο της αναμόρφωσης”², η σπειροειδής αυτή ανέλιξη σε όλο και πιο οργανωμένη συμπλοκότητα κάνει το κάθε Σύστημα να εντάσσεται μέσα στα όρια ενός Υπερσυστήματος. Μέσα στα όρια του τελευταίου βρίσκεται πια το Σύστημα σε αλληλεξάρτηση, αλληλοσυσχέτιση και συναλλαγή με άλλα συστήματα. Αν δούμε το Υπερσύστημα ως Σύστημα, θα χαρακτηρίσουμε τα Συστήματα, που είπαμε ότι το αποτέλεσαν, ως τα Υποσυστήματά του. Οι όροι αυτοί, δηλαδή, είναι σχετικοί. Τους χρησιμοποιεί ο παρατηρητής ανάλογα με το επίπεδο της οργανωμένης συμπλοκότητας που εξετάζει σε μια δεδομένη στιγμή. Αυτό το χαρακτηρίζει ως Σύστημα. Ό,τι παρουσιάζει μικρότερη συμπλοκότητα χαρακτηρίζεται ως Υποσύστημα και ό,τι μεγαλύτερη ως Υπερσύστημα. Αυτά μπορούν να παρουσιαστούν με το σχήμα 2.

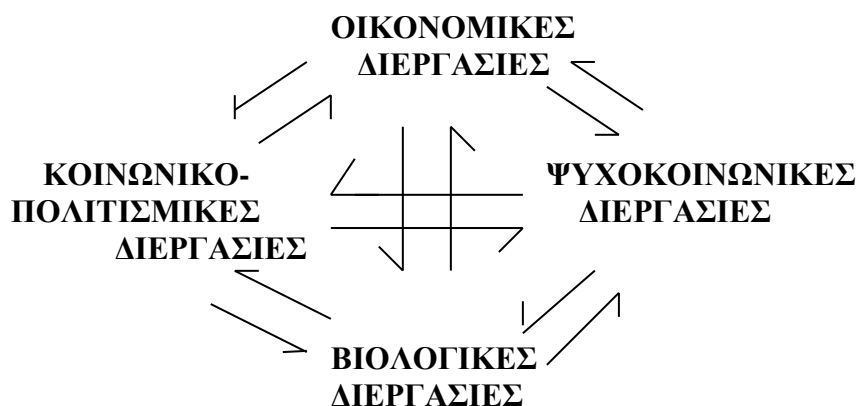
² Σύμφωνα με το νόμο της αναμόρφωσης, στα ζωντανά συστήματα ανελίσσονται με σπειροειδή τρόπο σε αυξανόμενα οργανωμένη συμπλοκότητα, σε πιο σύμπλοκες δηλαδή μορφές που παίρνουν κατά τη συνεχιζόμενη μορφογένεσή τους, όπως εξηγείται και παραπάνω (Durkin, E.J: Living Groups) (12).

Σχήμα 2

Το επιστημονικό μοντέλο που χρησιμοποιείται σήμερα στις πρωτοποριακές θεωρητικές και εφαρμοσμένες προσπάθειες για τον άνθρωπο, τον θεωρεί ένα βιοψυχοκοινωνικό Σύστημα. Αυτό σημαίνει πως το Σύστημα Άνθρωπος το συναπαρτίζουν διεργασίες που θα μπορούσαμε, για μια γενικότερη περιγραφή, να τις

ομαδοποιήσουμε σε βιολογικές, ψυχοκοινωνικές, κοινωνικο-πολιτιστικές και οικονομικο-κοινωνικές.

Σχήμα 3

Οι κυριολεκτικά ζωτικές λειτουργίες των ορίων του είναι το αν ανοίγουν για να παίρνει το Σύστημα ύλη, ενέργεια και πληροφόρηση και να κλείνουν για να συνεχίσουν την αναδόμησή τους. Πρόκειται για δύο λειτουργίες που ανελίσσονται ταυτόχρονα. Το άνοιγμα είναι ταυτόσημο με τη διεργασία του “ρέειν” (flowing) και το κλείσιμο είναι ταυτόσημο με τη διεργασία του “δομείν” (structuring), όπου οι διαφοροποιούμενες με το “ρέειν” διεργασίες συναλλάσσονται (transact) με αυξανόμενη πια συμπλοκότητα.

Από τα παραπάνω βγαίνει αβίαστα το συμπέρασμα ότι για να συλλάβουμε την οντότητα “Άνθρωπος” με τρόπο που να είναι πιο κοντά στη φύση του και στις εφαρμογές που χρειάζονται για την ολόπλευρη ανάπτυξή του, χρειάζεται να ξεκινήσουμε από την αρχή ότι ο άνθρωπος είναι ένα σύμπλοκο δυναμικό πεδίο που συναπαρτίζεται από την ολότητα των κοινωνικών του σχέσεων, το “ολοκλήρωμά” τους με τη μαθηματική έννοια του όρου. Με την ολοκλήρωσή του αυτή αξιώνεται να εκπληρώνει τους τρεις βασικούς σκοπούς του: να δημιουργεί, να παράγει και να ανταλλάσσει με τους Άλλους το εξαγόμενο.

Έξω όμως από τα όρια του “κύκλου των δικών”, το άτομο βρίσκεται μέσα στον αποδιοργανωτικό δαίδαλο που του στήνουν οι ανταγωνιστικές-εκμεταλλευτικές σχέσεις.

Αυτό που περιπλέκει ακόμα περισσότερο την κατάσταση στον ελλαδικό χώρο είναι το γεγονός ότι έχει περιπέσει από την κατάσταση μιας “νόθας αστικοποίησης” σε μια διεργασία “εκσυγχρονισμού” (modernization process) που ή είναι άσχετη με τις υπάρχουσες ανάγκες ή είναι και διαμετρικά αντίθετη. Δανεισμένα μοντέλα που εφαρμόζονται ατροποποίητα, για να καλύψουν ανάγκες που δεν είναι για να υπηρετήσουν τον άνθρωπο αλλά για να συνεχίσουν τις ανταγωνιστικές-εκμεταλλευτικές σχέσεις, έχουν δημιουργήσει την παραμορφωμένη, παράπλευρη, αντίθετη με τις αληθινές ανάγκες του ανθρώπου “ανάπτυξη” που βλέπουμε, μια παραανάπτυξη. Η κατάσταση αυτή οδηγεί σε αποδιοργανωμένη πολυπλοκότητα, σε γενικευμένες δηλαδή δυσλειτουργικές καταστάσεις. Ακόμα και το Σύστημα που είχε το ρυθμιστικό ρόλο μιας συμπεριφοράς που ήταν συνεργατική, τουλάχιστον μέσα στα στενά του όρια, δηλαδή ο “ο κύκλος των δικών”, αρχίζει να ατονεί λειτουργικά και μορφολογικά. Έτσι, το άτομο βρίσκεται, σε πολλές περιστάσεις, να λειτουργεί ψυχοκοινωνικά έξω από τα πλαίσια και αυτής ακόμα της ομάδας. Άρα, μέσα στον ελλαδικό χώρο, αρχίζουμε να έχουμε (α) στόχους και δεοντολογία ομαδικούς (του ingroup) και (β) στόχους και δεοντολογία ατομικούς, που δε βρίσκονται σε συναλλαγή.

Αλλά, όπως έχουμε δει, όταν καταργηθεί η συναλλαγή του ανθρώπου με την ομάδα (και στην περίπτωση μας τον “κύκλο των δικών”), αποκλείεται η αδιατάρακτη ανέλιξη της διαφοροποίησής του.

Αν συμβεί αυτό, δεν μπορεί να υπάρξει φυσικά η σπειροειδής ανέλιξη στην αυξανόμενα οργανωμένη συμπλοκότητα, που θα δώσει λειτουργικότητα σε όλη την κλίμακα, άτομα, οικογένειες, ομάδες –μικρές και μεγάλες- και κοινωνία.

Η κατάσταση αυτή δημιουργεί αυξανόμενη δυσλειτουργία στις μικρές και μεγαλύτερες ομάδες όπου ζει και εργάζεται το άτομο και, φυσικά, στο κοινωνικό του σύνολο.

Στο σημείο αυτό έχει βασική σημασία να αναφερθούν ζωτικές πλευρές της “διεργασίας ομάδας” (grouping process) (12).

Απαραίτητα βήματα που θα χρειαστεί να κάνει το άτομο για την ψυχοκοινωνική του διαφοροποίηση είναι να αναπτύξει μια σειρά από επιδεξιότητες: (α) να μπορεί να μπει στη θέση του άλλου, πράγμα που χρειάζεται διαφοροποίηση στις γνωστικές-εννοιολογικές και συγκινησιακές του διεργασίες και στους τύπους συμπεριφοράς του,

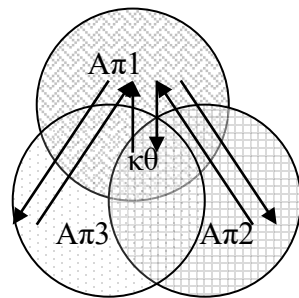
(β) να μάθει να συνεργάζεται και να μπαίνει σε διάλογο με τα άλλα μέλη της ομάδας του. Η αποκατάσταση αυτού του διαλόγου απαιτεί από το άτομο βασική εμπιστοσύνη για τους άλλους, “άνοιγμα”, ειλικρίνεια και, το σπουδαιότερο, να μην επιδιώκει τον έλεγχό τους και (γ) το άτομο χρειάζεται μια λειτουργική και εφαρμοσμένη αυτογνωσία με την έννοια του τι μπορεί και τι δεν μπορεί να κάνει, τι θέλει και πόσο θέλει να το κάνει.

Από τη μεριά της η ομάδα πρέπει να κρατάει όσο πιο καθαρό γίνεται το σκοπό της για όλους. Πρέπει οι αξίες της να είναι συνεπείς προς τι “διεργασία του ζειν” και να τονώνουν τη συνεργασία. Με αυτή την προϋπόθεση μόνο μπορούν τόσο οι προσωπικοί στόχοι των μελών της όσο και η αυτενέργειά τους για την εκπλήρωση των στόχων τους να μένουν προσανατολισμένοι και συντονισμένοι με τους ευρύτερους και γενικότερους στόχους της ομάδας. Αυτή η προϋπόθεση κάνει ώστε η εκπλήρωση ατομικών και ομαδικών στόχων να γίνεται για αμοιβαία ωφέλεια. Έτσι, η εκπλήρωση του ενός να ενισχύει την προσπάθεια για την εκπλήρωση του άλλου.

Όλα, όμως, όσα αναπτύξαμε ως τώρα για τη συναλλαγή ομάδας κάνουν ένα πράγμα αυτονόητο: ακόμα και τέτοια άτομα, που μερικοί τα ονομάζουν “κοινωνικά ανώριμα”, εφόσον τους δίνεται η δυνατότητα να λειτουργούν μέσα στα πλαίσια μιας ομάδας, δεν μπορούν ποτέ να αποτελέσουν μια “ανώριμη ομάδα”.

Εδώ, όμως, προκύπτει ένα κρίσιμο πρόβλημα για τον καθένα τους: θα μπει στο διάλογο αυτό για να αναπτύξει με τα άλλα μέλη της ομάδας “σχέσεις αθροίσματος” (summing) ή θα αναπτύξει “σχέσεις συστήματος” (systeming), θα μπει δηλαδή στην αμφίδρομη και ολόπλευρη συναλλαγή με τους άλλους, που θα κάνει τα μέλη της ομάδας να ανελίσσονται κάθε φορά με τη δημιουργία θέσης – αντίθεσης – σύνθεσης; Για να μπορέσει να το κάνει αυτό, το άτομο πρέπει να εκπαιδευτεί στο να εντάσσεται μέσα στην ομάδα του με τρόπο που να του επιτρέπει την πρόσληψη και την αφομοίωση αυτού που του δίνει η ομάδα. Αυτό προϋποθέτει ότι το μέλος της ομάδας, με το να μένει ενήμερο σχετικά με τις γνωστικές και συγκινησιακές διεργασίες τους, μαθαίνει όλο και πιο πολύ τον εαυτό του. Έτσι, μαθαίνει να καθορίζει και να επιδιώκει στόχους. Το πρακτικότερο, όμως, είναι ότι έτσι μαθαίνει να ενεργεί με δική του πρωτοβουλία, πάνω σε τύπους συμπεριφοράς που προωθούν τις σχέσεις του με τους άλλους.

Για να αναπτυχθούν “σχέσεις Συστήματος”, χρειάζεται μια αρχική επαλληλότητα των μελών της ομάδας, που αναγκαστικά θα αρχίσει με ένα βαθμό εννοιολογικής-γνωσιολογικής επαλληλότητας και με τη βασική εμπιστοσύνη ανάμεσά τους

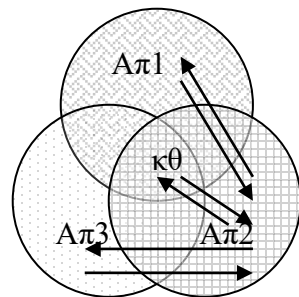
X 1

Σχέσεις Συστήματος

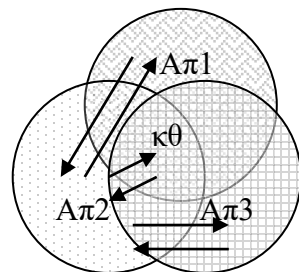
κθ: κεντρικό συλλογικό θέμα

Απ: ατομικές παραλλαγές-διαφορές

X: χρονική στιγμή

X 2

X 3

Σχήμα 4

Ξεκινώντας από την επαλληλότητα αυτή, που θα τους δώσει ένα Κεντρικό Συλλογικό Θέμα¹, θα μπορέσουν να μουν στη διαλεκτική διεργασία που θα τους κάνει ικανούς να εξακριβώσουν, να ξεκαθαρίσουν και να κατανοήσουν με ακρίβεια τις παραλλαγές που έχει για τον καθένα το Κεντρικό Συλλογικό Θέμα, δηλαδή τις διαφορές που έχουν οι προσωπικές τους αντιλήψεις γι' αυτό. Από τη στιγμή που θα

¹ Ένα θέμα, δηλαδή, που προσφέρεται από όλα τα μέλη της ομάδας με διαφορετική για τον καθένα έκφραση, με ατομικές παραλλαγές.

αρχίσει μια συναλλαγή ανάμεσα στο Κεντρικό Συλλογικό Θέμα και στις ατομικές παραλλαγές στις αντιλήψεις του α , β , γ , μέλους της ομάδας (βλ. σχήμα 4), αυτό σημαίνει, φυσικά, ότι Κεντρικό Συλλογικό Θέμα και οι ατομικές παραλλαγές του θα μεταλλάσσονται διαλεκτικά και θα ανελίσσονται συνθετικά.

Αν επιτύχουν τα μέλη της ομάδας να μπουν σε σχέσεις Συστήματος, είναι φυσικό ότι η άποψη X θα αποτελέσει μια θέση, η άποψη Ψ θα αποτελέσει την αντίθεσή της και με τη συναλλαγή των μελών της ομάδας, θα προκύψει μια πρώτη σύνθεση.

Είναι γλωσσική παγίδα, στο σημείο αυτό, το να χρησιμοποιήσει κανείς ουσιαστικά αντί για ρήματα. Να μιλήσει, π.χ., για “ηγέτη” ομάδας και όχι για το “ηγείσθαι” που χρειάζεται η ομάδα.

Από αυτό προκύπτει ότι η αποτελεσματικότητα του “ηγείσθαι” είναι ευθέως ανάλογη, όπως θα λέγαμε στα μαθηματικά, με την ικανότητα του “Συντονιστή” να ενεργοποιεί ξανά τις διεργασίες του “αυτο-ηγείσθαι” μέσα στο καθένα από τα μέλη της ομάδας. Με αυτό τον τρόπο, το κάθε μέλος της ομάδας εκπαιδεύεται στην ανάπτυξη των καταλυτικών-ρυθμιστικών διεργασιών που θα απαιτήσει η ένταξή του στις κοινωνικές ομάδες. Έτσι, μαθαίνει τις βασικότερες και ουσιαστικότερες επιδεξιότητες (skills) που θα χρειαστεί για να ενταχθεί συνεργατικά μέσα σε μια σειρά από ομάδες, που μέσα τους θα ζήσει και θα εργαστεί.

α) Δηλαδή, τον εξουσιοδοτούν να εφαρμόσει τους επανατροφοδοτικούς μηχανισμούς (feedbacks) που χρειάζονται κάθε στιγμή. Από τη μια μεριά για να ανακόπτονται διεργασίες δυστονικές για την εκπλήρωση των σκοπών που έχουν θέσει τα μέλη της ομάδας και από την άλλη μεριά για να ενισχύονται διεργασίες που είναι συντονικές με τους σκοπούς αυτούς.

β) Οι επανατροφοδοτικοί αυτοί μηχανισμοί θα είναι αρνητικοί (negative feedbacks), όταν η συναλλαγή ανάμεσα στα μέλη της ομάδας χρειάζεται επικέντρωση στο θέμα που η ομάδα διάλεξε και θετικοί (positive feedbacks), όταν η συναλλαγή τους χρειάζεται επαύξηση και επίταση.

Φυσικά, η ανέλιξη της διεργασίας ομάδας και οι επάλληλες φάσεις της ψυχοκοινωνικής διαφοροποίησης του ανθρώπου, μέσα στα πλαίσιά της, είναι ευρύτατο θέμα που ξεφεύγει από τα όρια του παρόντος. Ελπίζουμε όμως ότι ακόμα

και η περιληπτική αυτή, διαγραμματική παρουσίαση του θέματος κάνει φανερό εκείνο που έχει καίρια σημασία για τους ειδικούς στις επιστήμες του ανθρώπου. Και αυτό είναι ότι θα βλέπουν την αποτελεσματικότητα των θεωρητικών και εφαρμοσμένων προσπαθειών τους να αυξάνεται, κατά την έκταση που θα προσεγγίζουν τον άνθρωπο ως Ζωντανό Σύστημα, και θα καλύπτουν έτσι τις πραγματικές του ανάγκες. Ειδικότερα, ο παιδοψυχίατρος, θα βλέπει την αποτελεσματικότητα των προσπαθειών του να αυξάνεται, κατά την έκταση που θα προσεγγίζει διαγνωστικά και θεραπευτικά το “προβληματικό παιδί” μέσα στον περίγυρο της οικογένειάς του. Θα αξιολογεί, δηλαδή, διαγνωστικά το “προβληματικό παιδί” ως το εξαγόμενο “προβληματικών” σχέσεων που καλούν για επαναρρύθμιση μέσα στην ψυχοσυναλλαγή της οικογένειας, πράγμα εφικτό με τις σημερινές γνώσεις και θεραπευτικές μεθόδους. Έτσι, σε κάθε συγκεκριμένη οικογένεια θα μπορεί να προσφέρει την αγωγή που η οικογένεια θα αποφασίζει ότι χρειάζεται και μπορεί να αξιοποιήσει (13).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

VASSILIOU, G & VASSILIOU, V. (1983): On the Diogenes Search: Outlining a Dialectic-Systemic Approach Concerning the Functioning of Anthropos and his Syprasystems. In “The Evolution of Group Analysis”, Ed M. Pines, Routledge and Kegan Paul, London.

Οι Γ. Βασιλείου και Β. Βασιλείου οι Ιδρυτές του Αθηναϊκού Κέντρου Μελέτης του Ανθρώπου, το οποίο και διευθύνουν από το 1963.

*

Η Σειρά Επικοινωνιών του Αθηναϊκού Κέντρου Μελέτης του Ανθρώπου (Α.Κ.Μ.Α.) είναι μια συλλογή από επιστημονικές εργασίες υπό την μορφή Άρθρων, Εισηγήσεων, Τεχνικών Εκθέσεων και Κεφαλαίων σε Βιβλία, αναφερόμενες σε θεωρία, έρευνα και εφαρμογές, που έχουν παρουσιαστεί στην επιστημονική κοινότητα από τους Ιδρυτές, τα Στελέχη και τους Συνεργάτες του Α.Κ.Μ.Α. στην Ελλάδα και στο εξωτερικό.

Το επιστημονικό έργο που παρουσιάζεται στις Επικοινωνίες αντανακλά την Επιστημολογία του Α.Κ.Μ.Α. όπως έχει αναπτυχθεί μέσα στην πορεία της εξέλιξής του — την Συστημική Διαλεκτική Πολυεπίπεδη και Πολυεστιακή Προσέγγιση και τον τρόπο που αξιοποιεί την Υποκειμενική Κουλτούρα —, καθώς και τις εφαρμογές της στα πεδία της έρευνας, της θεραπείας, της συμβουλευτικής, της εποπτείας και της εκπαίδευσης.

Σκοπός της Σειράς των Επικοινωνιών είναι να ενεργοποιήσει το δημιουργικό διάλογο για την προώθηση των Επιστημών του Ανθρώπου στον Ελλαδικό και διεθνή χώρο, υπηρετώντας με αυτόν τον τρόπο έναν από τους βασικούς στόχους του Α.Κ.Μ.Α. από τη γέννησή του το 1963 έως σήμερα.

Ιδρυτές και Διευθυντές της Σειράς:

Γιώργος Βασιλείου, M.D., F.A.G.P.A. Ιδρυτής και Διευθυντής του Α.Κ.Μ.Α.
Βάσω Βασιλείου, Ph.D., F.A.G.P.A. Ιδρυτής και Διευθύνουσα του Εκπαιδευτικού Προγράμματος.

Επιμελητής Έκδοσης (από το 1999): Μίνα Πολέμη-Τοδούλου, Ph.D., C.G.P., E.C.P., Τακτικός Συνεργάτης και Μέλος της Συμβουλευτικής Επιστημονικής Ομάδας του ΑΚΜΑ.

Το Αθηναϊκό Κέντρο Μελέτης του Ανθρώπου (Α.Κ.Μ.Α.)

Δεινοκράτους 93, 115 21 Αθήνα, Τηλ.: 210-9813208, 210.9880754 akma@akma.gr
www.akma.gr

© Οι Επικοινωνίες μπορούν να αξιοποιηθούν επιστημονικά από τον αναγνώστη, με την προϋπόθεση ότι γίνεται η κατάλληλη βιβλιογραφική αναφορά στους συγγραφείς και στα επιστημονικά πλαίσια όπου παρουσιάστηκαν (περιοδικό, βιβλίο, συνέδριο, επιστημονικό-ερευνητικό-ακαδημαϊκό φορέα), καθώς και στην Σειρά Επικοινωνιών και Τεχνικών Εκθέσεων του Α.Κ.Μ.Α.